

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 19 • 1969 • SIDE 417–420

Heraldisk litteratur siden sidst

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heralдинen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Heraldisk litteratur siden sidst

Bomærker

Allan Tønnesen: *Helsingørs bomærker*, 156 sider, rigt illustreret; udg. 1968 af Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie, c/o arkivar, cand. mag. Hans H. Worsøe, Landsarkivet, 8800 Viborg. Ordinær pris: 32 kr., for medlemmer af SHS: 22 kr. inkl. moms, men ekskl. porto.

Allan Tønnesen er medarbejder ved kæmpeværket »Danmarks kirker«, og ideen til sin bog fik han under arbejde med kirkerne i Helsingør. I disse kirker forekommer bomærker nemlig talrigt, og da det i mange tilfælde var af stor interesse, både personal- og kunsthistorisk, at få mærkerne identificeret, begyndte han at forske i arkiverne. Her dukkede nye mærker op, og efterhånden rettedes hans sigte mod en fuldstændig publicering af alle bevarede bomærker fra Helsingør. En sådan samling ville have speciel værdi, fordi Helsingør netop i bomærkets glansperiode, 1500- og 1600-tallet, havde en central placering inden for både Danmarks handel og Danmarks kunst.

Værket er det første større systematiske arbejde om bomærker på dansk. Det er tillige ikke blot det bedste, men utvivlsomt et af de bedste arbejder om bomærker overhovedet, uanset sprog. Af stor almen interesse er den generelle indledning, omfattende ca. en tredjedel af bogen. Her indkredser forfatteren, hvad vi forstår ved »et bomærke«, og gennemgår dets historie, fra de første sikre vidnesbyrd om dets eksistens, i 1200-tallet, til det omsider gik af brug, i 1800-tallet. Han diskuterer, hvorvidt bomærket i sine former har været påvirket af runer, bogstaver, monogrammer, eller om enkelte bomærker muligvis skulle være stærkt forenklede gengivelser af reelle genstande, fx. timeglas eller armbrøst. Her som andetsteds er det et af forfatterens fortrin, at han ved god besked med tilgrænsende områder, således de gejstlige segls sindbilleder og allegoriske figurer, eller den rolle monogrammet

og især spejlmonogrammet kom til at spille som delvis afløser af bomærket.

Et særligt felt er bomærkets forhold til den egentlige heraldik. Det er for længst påvist, bl. a. af Allan Tønnesen selv, se HT nr. 16 p. 275, 1967, at samme person kunne have både våben og bomærke, og at også adelige kunne bruge, og brugte, bomærke. I denne bog dokumenterer Tønnesen adskillige andre eksempler på parallel anvendelse af bomærker og våben: Bomærke i skjold, alene. Bomærke i skjold, sammen med egentlige heraldiske figurer. Et bomærke og et regelret heraldisk våben som alliancevåbener, også kombineret i ét skjold. Og bomærke anvendt som hjelmfigur i et våben med regelret heraldisk skjoldfigur.

Det længste af de indledende kapitler handler om bomærkernes *anvendelse*, som ejendomsmærke og ophavsmærke og om deres funktion i retsvæsenet. De genstande som mærkedes, strakte sig fra altersølv til tørret kogødning (der f. eks. på Rønmø indsamledes for at bruges som brændsel). Om de bomærker der indgår i bogen, oplyser forfatteren altid hvor han har dem fra. De to største grupper er tegnede mærker, altså prentet direkte på et dokument, og mærker fra seglaftryk. Andre er stenhuggermærker, eller er kendt fra ligsten, epitafier, kalkmalerier, malede portrætter, reliefskærne stolestader, glasmosaik eller de graverede messingsøjler omkring korgitteret i St. Olai Kirke, som er skænket af helsingørske borgere. I en lang række stamtavler påviser Tønnesen, hvorledes et bomærke — eksakt det samme eller med små, personlige differentieringer — kan være brugt i generation efter generation inden for samme familie.

Det generelle afsnit afsluttes med en gennemgang af mulighederne for at opbygge et *system til registrering* af bomærker. Og derefter går forfatteren over til selve katalogen over de helsingørske bomærker, i alt ca. 700 forskellige. Samlin-

gen er opbygget »heraldisk«, altså fra mærke til person, efter bomærkernes hovedtyper: merkurstav, kors, pil, krog, græsk kors, osv., alle med underafdelinger. Men ved hjælp af bogens register (på op imod 1100 navne) kan man også gå den anden vej: fra person til mærke.

Alle bevarede helsingørske bomærker er afbildet i bogen, tegnet af Tønnesen selv, i en sikker, spændstig streg der svarer godt til hans mådeholdne og nuancerede sprog. Helt bortset fra deres historiske værdi, er det æstetisk særdeles tilfredsstillende at lade øjnene glide langs disse kolonner af bomærker: variationsmulighederne, opfindsomheden, ja rent ud skønheden i nogle af dem!

Men disse sider kan også fascinere på en anden måde, nemlig ved det kik de giver ned i datiden. Man møder et par af epokens kendte navne — salmedigteren Hans Christensen Sthen, Kronborgs bygmester Hans Steenwinkel den ældre, kunstmesteren Caspar Fincke — men det fængslende er navnlig vrimmelen af ukendte, som udgjorde datidens samfund: grydestøbere, brevdragere, sporemagere, rendelægere, falkefængere, jollemænd, en fodermarskalk (Peder Pedersen, »ihjelskudt af sin uven uden for Helsingør« 20. marts 1618), ja en heks. Helsingør var et babel, her hørtes alle Europas tungemål og alle rigets dialekter, og dette gav sig udslag, når pennen sættes til papiret. Den samme person omtales i ét dokument som Segers, i et andet som Seyer, i et tredje som Seiger. Pensenhagenn og Bandtsschorgen er én og samme mand. Ruckhouid og Rukop ligeledes. Men just denne forvirring var jo baggrunden for bomærkernes uundværlighed. Når Jan Kussinn, Johan Gosin og Jan Casin brugte samme bomærke, måtte det være samme mand, uanset hvordan sjællændere, skåninger eller skotter udtalte og stavede hans hollandske navn. Identiteten sad i bomærket.

Det kan imidlertid ikke have gjort det nemmere for forfatteren at udarbejde denne bog. Den har i det hele taget krævet meget. Ikke blot flid, grundighed og udholdenhed, men også forstand, viden og fantasi. Det er et værk, som Allan Tøn-

nesen kan være stolt af og vi andre taknemmelige for. Man bliver både klogere og gladere ved at læse det.

S.T.A.

Østrig

Österreichischer Wappenalmanach 1969, Wiener Bürgermeister, 32 sider med 12 tegninger af Otto Gruber, tekst af Hanns Jäger-Sunstenau; udg. af Heraldisch-Genalogische Gesellschaft »Adler«, Haarhof 4 a, A-1010 Wien; pris: 30 Sch.

Af de ca. 167 borgmestre i Wien som historien kender til, har forfatteren udvalgt tolv, der hver får en kort biografi plus en afbildning af sit våben. Trods sin lidenhed giver samlingen et billede af heraldikkens udvikling (eller indvikling).

Det ældste våben i udvalget er fra 1282 og omfatter egentlig kun et skjold. Det tilhører den første wienske borgmester, hvis navn kendes, Konrad Poll, og våbenet er talende, en høne, på latin *pullus*. Det næste våben, fra begyndelsen af 1300-tallet, har både skjold og hjelm. Fra begyndelsen af 1500-tallet er, på ét nær, alle våbenene kronet, uanset at det ifølge sagens natur drejer sig om borgerlige våbener. Fra slutningen af 1500-tallet er næsten alle våbener firdelte eller på anden måde sammensatte. Fra midten af 1700-tallet er alle de udvalgte borgmestre blevet adlet, og fra begyndelsen af 1800-tallet komponeres der i den anledning i reglen et nyt våben til dem, oftest afledt af staden Wiens eller kejserhusets våben. Samtidigt bliver det almindeligt med to eller tre hjelme. Den sidste borgmester i rækken, Theodor Körner, senere forbundspræsident, var af nyadlet familie, men socialdemokrat.

Teksten, af professor Jäger-Sunstenau (præsident for det udgivende selskab og for den kommende heraldiske kongres i Wien), giver et stimulerende indtryk af den borgerånd: foretagsomhed, ansvarsfølelse og vågenhed, som har præget disse tolv duelige borgmestre. Det heraldiske i teksten indskrænker sig i reglen til blasonering.

Österreich und seine Wappen, af Franz Gall; 36 sider ill. + 4 farvesider; udg. af Erste Österreichische Spar-Casse, Wien 1, 1968; pris: gratis?

Dr. Franz Gall er universitetsarkivar i Wien og generalsekretær for den kommende kongres. Hans lille bog er skrevet i anledning af 50-års dagen for republikken Østrigs oprettelse i efteråret 1918. Den behandler sit emne på en klar og ærlig facon og rummer adskillige meget fængslende oplysninger.

Indholdet omfatter det østrigske ørnevåbens historie: fra tysk kejservåben via østrigsk kejservåben til republikansk østrigsk våben. — Det østrigske flags historie: det rødt-hvidt-rødt vandret stribede flag kan føres tilbage til et habsburgsk banner, afbildet på et segl fra 1230; Franz Gall mener, at det »utvivlsomt er det ældste statssymbol af denne art i Europa«, hvilket muligvis vil vække diskussion i Danmark (se side 438). — Og endelig behandler bogen våbenene for de ni østrigske forbundslande, deres opståen og udvikling. Et af disse »lande« er hovedstaden Wien, som oprindeligt førte en ørn i sit segl, men fra 1278 et kors, hvidt i rødt. Efter forfatterens mening går dette våben sandsynligvis tilbage til det Tyske Riges *Reichsturmflagne*. Se herom side 428.

S.T.A.

Fra panter til påfugl

Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, Rosenkilde og Bagger, København; Akademiska Bokhandeln, Helsingfors; Gyldendal Norsk Forlag, Oslo; Allhems Förlag, Malmö. Bind XIII *Ormer. Regnbue*, 1968.

Blandt dette binds opslagsord af direkte heraldisk interesse kan nævnes:

Panter (samt *leopard* og *gepard*), *Papegojer* og *Papegojskjutning*, *Pelikaner*, *Påfågel* og *Påfuglfjær*. Hertil en redegørelse for *Physiologus*, den middelalderlige naturhistorie der bl. a. rummer oplysninger om adskillige fabeldyr, såsom fønix, havfrue og salamander.

Patronus, skytshelgener; *Paulus* og hans sværd; *Petrus* med nøglen eller nøglerne; *Pilgrimsmærken* med bl. a. ibsskallen. — *Papirsegl* og *Plomber* (med våbener på) til mærkning af varer. — *Pil* og *bue* som skjoldfigur, og en illustreret artikel om det heraldiske *Pelsverk*.

I øvrigt kan næsten alle artikler i dette herlige værk på den ene eller anden måde bidrage til at belyse heraldikken: dens opståen og udvikling, forudsætninger og betydning. Tidligere bind har været omtalt i HT nr. 17 p. 322 og nr. 14 p. 171.

S. T. A.

Kosmopolitisk våbenbog

The Augustan Society Roll of Arms 1967 and Addenda for 1968, redigeret af Rodney Eugene Hartwell, illustreret af Carl Alexander von Volborth og William Wilfrid Bayne; 200 sider, 96 våbentegninger i sort; udgivet af The Augustan Society, Inc., 18002 Faysmith Avenue, Torrance, California 90504, USA, 1968; pris 10\$ indb.

The Augustan Society — se også *Heraldisk Tidsskrift* nr. 10 p. 438, 1964 — er en forening som dyrker royalistiske og beslægtede interesser, herunder dele af heraldikken, og den foreliggende, særdeles nydelige bog gengiver våbener for en række af dens medlemmer. Den tilsvarende tekst indskrænker sig til navn, blasonering og evt. henvisning til den autoritet eller anden kilde som våbengengivelsen bygger på. Redigeringen af dette er ikke imponerende.

Hvad der bærer værket, er von Volborths tegninger, på syv nær alle dem bogen indeholder. En del af dennes våbener er sikkert opstået i Amerika — Canada, USA, Latinamerika — men størstedelen stammer fra Europa. Her er våbener ikke blot af engelsk, skotsk, irsk, fransk og tysk oprindelse, men også fra Schweiz, Spanien, Italien, Böhmen, Ungarn, Baltikum, Danmark (Ingvordsen), ja Rumænien og Grækenland. Der er gejstlige og fyrstelige våbener, og et enkelt kongeligt, for Simeon 2. af Bulgarien.

Der er i dag i verden næppe nogen heraldisk kunstner eller heraldisk kyndig, som kender nationernes heraldiske uligheder bedre end v. Volborth (se også HT nr. 15 p. 243, 1967), og hans sikre og vidende gengivelser af våbener fra vidt forskellige civilisationer gør det ikke blot til en fornøjelse, men også lærerigt at blade i bogen. S. T. A.

Flag, flag, flag

Recueil du IIe congrès international de vexillologie Zurich 1967, 204 sider, trykt i 180 eksemplarer, Zürich 1968; udg. af La Société Suisse de Vexillologie, c/o Louis Mühlemann, Niederhofenrain 31, 8702 Zollikon-Zürich; pris: Schw.frcs. 33.

Flagforskerne er imponerende. Med blot ca. 55 aktive deltagere ved deres 2. kongres præsterer de, året efter, en rigt illustreret rapport med kongressens foredrag, hvoraf flere er særdeles interessante.

Præsterer »de«, skriver jeg, men dynamoen i det hele har nok været *Louis Mühlemann*, formand for det schweiziske flagselskab. Meget karakteristisk bidrager han også med en af bogens interessanteste artikler, »Geschichte und Politik im Spiegel des Staatschefsstandarten«, der bl. a. demonstrerer hvorledes flagtraditioner fra det gamle Østrig blev ført videre i Jugoslavien, Bulgarien og Rumænien, hvor de stadig flourerer.

En anden flaghistorisk artikel af stor interesse, bl. a. fordi den kan medvirke til at belyse Dannebrog's oprindelse, er Hans Horstmann »Vor- und Frühgeschichte des europäischen Flaggenwesens«, med nye iagttagelser fra heraldikkens tidligste udvikling, citater fra den Ældre Edda og Saxo, og mange gode illustrationer.

Andre artikler handler om flagene i Bayeux-tapetet, om Kongos flag og om Liberias flag, om flagene på et middelalderligt søkort over Middelhavet, om flag i ungarsk heraldik, og om en gruppe schweiziske kommuneflag. To bidrag inden for hvad man kunne kalde flagteori er Klaes Sierksmas »Bannistique et esthétique« og Whitney Smith: »The Real and the Ideal in Vexillology«, sidstnævnte nærmest at oversætte med »Hvad menes med et flag?«

Bogens eneste skandinaviske bidrag er en illustreret artikel om »Nach Mass bestellte schwedische Kreuzflaggen um die Mitte des 17. Jahrhunderts« af C. G. U. Scheffer, som også ved kongressen holdt et filmforedrag om »Svenska flaggans dag«.

Herudover indeholder bogen et par indlæg om flaglovgivning, restaurering af flag m. m., samt — en trist kopiering af de heraldiske kongressers rapporter — op mod 40 sider med velkomsttaler, åbnings- taler, takketaler og afskedstaler.

S. T. A.

Canada

Også Canada har sit heraldiske selskab — *The Heraldry Society of Canada*, *La Société Héraldique du Canada*, 900 Pinecrest Road, Ottawa 14, Ontario — og sit tidsskrift, *Heraldry in Canada*, i format en smule mindre end HT. Det udkommer fire gange om året, hvert nummer på 16 sider. Indholdet er lidt spinkelt, men ikke interesseløst, og det er pænt illustreret, det seneste nummer endda i farver. Kontingent: 10 can. dollars om året. S. T. A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.